

*Universitatea
„Ștefan cel Mare”
Suceava*

*Facultatea de
Litere și Științe
ale Comunicării*

**TEZĂ DE DOCTORAT
DOMENIUL FILOGIE**

**MEMORIE ȘI IDENTITATE.
AUTORI DE MEMORII ȘI JURNALE DIN BUCOVINA
REZUMAT**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
prof. univ. dr. Mircea A Diaconu

DOCTORAND:
Ipate Luminița (căs. Cășuneanu)

Suceava, 2025

În ultimele decenii, memorialistica bucovineană a devenit subiectul unor analize și dezbateri care au avut drept scop legitimarea ei ca fenomen decisiv pentru încercarea de recuperare a specificului și a valorilor culturii din Bucovina, într-o perioadă de frământări istorice accentuate. Mai mult decât în alte zone ale țării, a existat printre intelectualii din această provincie un instinct al fixării identității, o preocupare intensă pentru un set de scrieri care să consemneze prezența în istorie.

Să fie, într-un fel, consecința educației din rândul elitei bucovinene, care dă un sentiment mai accentuat al prezenței ce trebuie certificate și nevoia unei legitimări? În tot cazul, prin existența textelor memorialistice, a jurnalelor ori a ficțiunilor cu caracter autobiografic semnate de Constantin Morariu, Leca Morariu, Traian Chelariu, I. G. Sbiera, M. Grigorovitză, Ovid Țopa, Leon Țopa, aceste nume sonore știau că fac și că sunt istorie, răspunzând unor întrebări precum: *Cine suntem?, De unde venim?, Încotro ne îndreptăm?*. Sunt întrebări esențiale ale existenței umane, reverberând prin adâncurile complexității structurii lor compoziționale frisoanele unor ancestrale frământări omenești. Într-o neclintită mișcare prin lumina orbitoare a timpului, venim din adâncul universului, într-un prezent care trece calm prin transparența destinelor noastre, proiectându-ne pe ecranul zilelor, fără a ne oferi posibilitatea de a înțelege miracolul. Poporul român a încercat să găsească niște chei fermecate ale răspunsurilor cu ajutorul cărora să putem deschide mirabilele cutiuțe ale unor metafore care să deslușească urmele pașilor noștri prin ochii timpului. Pentru că sub pașii memoriei și ai istoriei se deschide, inevitabil, imperiul uitării divizat, în pofida lui, între amenințarea dispariției definitive a urmelor și siguranța că resursele anamnezei sunt puse în rezervă.

Astfel, scopul principal al lucrării este de a cerceta teoretic și a ilustra apoi printr-un demers hermeneutic dacă operele propuse spre analiză se constituie în documente factuale și morale excepționale, menite a ilustra cu fidelitate un *timp al trăirii și al mărturisirii* care se subsumează istoriei unui neam.

Pornind de la aceste considerente, lucrarea se poate structura în cinci zone de interes: prima, care se ocupă de câteva considerații teoretice legate de memorie, istorie, identitate, a doua, având în centrul atenției o istorie politică, intelectuală și culturală a Bucovinei, a treia, urmărind identificarea lui Constantin Morariu ca reper al memoriaștilor bucovineni, a patra, cu accent pe analiza contextului epocii în care a trăit, a activat și a creat Leca Morariu, ultima parte avînd ca scop prezentarea personalității complexe a lui Traian Chelariu, într-o epocă ce se

definește prin aceea că a întreținut o criză sistemică a autenticității, dictatura, aspecte ilustrate în scrierile sale memorialistice.

Astfel, **primul capitol**, intitulat *Triada memorie-istorie-identitate, un pact pentru recuperarea trecutului*, este de fapt o încercare de a ilustra, în general, diferitele fațete ale memoriei și istoriei în spațiul memorialisticii, urmând ca celelalte capitole să completeze cu o serie de consemnări ale diverșilor memorialiști bucovineni istoria din spațiul frământărilor ideologice, surprinse din perspective diferite, cu nuanțe și tonuri care se atrag sau se resping deopotrivă.

Pentru început, am abordat din perspectivă teoretică cele trei concepte: memoria, istoria, identitatea, făcând trimiteri la surse care au ilustrat în mod fidel semnificațiile profunde ale acestora. Analiza conceptului de identitate a reprezentat cea mai mare provocare pentru istoria tumultuoasă a schimbărilor din ultimul veac. Prin prisma acestor realități, am constatat faptul că nu există un cadru general și nici un instrumentar conceptual care să ofere cititorului sau cercetătorului o bază teoretică solidă în analiza memorialisticii. Discursul memorialistic nu are reguli, el reprezentând un spațiu al memoriei, aflat între istorie și memoria subiectiv-selectivă. Studiul memorialisticii ne ajută să observăm că nu suntem în fața unei singure realități, certă și obiectivă. Valoarea istorică și obiectivitatea paginilor memorialistice au fost privite diferit de istorici și de literați. Pentru cei dintâi, paginile de memorii reprezintă surse secundare, cu un grad de subiectivitate, cu un puternic caracter autojustificativ. Ceilalți au căutat să dovedească intenții ascunse, în încercarea de a denatura adevărul sau de a se poziționa față de evenimentele rememorate.

În ultima parte a capitolului, ne-am poziționat în sfera considerației potrivit căreia memorialistica mai poate fi evaluată și din altă perspectivă. În actul depunerii mărturiei, se pot observa câțiva factori: neutralitatea martorului, percepția senzorială directă, fiabilitatea sa, credibilitatea sa. Martorii morali nu sunt specialiști ai unui adevăr nealterat. Ceea ce ei ne pot oferi reprezintă o construcție deosebit de subiectivă a unei situații extreme pe care aceștia au trăit-o. Astfel, memorialistul devine martorul evenimentelor și mesagerul către posteritate, cel care supraviețuiește momentului și se transformă în justițiar, mărturia sa fiind conștientizată ca o datorie a relatării celor trăite. Dubla cauză a sincerității este dată tocmai de această calitate, de

participant la evenimente și dornic de a depune mărturie. Martorul istoric face parte integrantă dintr-un spațiu narativ unitar, al memoriei individuale sau colective, înregistrând amintiri unice, care sunt specifice atât naratorului, cât și mediului în care s-a afirmat.

Capitolul al II-lea, *O istorie politică și intelectuală a Bucovinei*, este o trecere sumară în revistă a istoriei Bucovinei, de la ocuparea părții de nord-est a Moldovei, la 1774-1775, până la fragmentarea ei, consecință a ultimatumului sovietic din iunie 1940. Capitolul a fost structurat în două părți, prima (1775-1918), pentru perioada când Bucovina a aparținut statului habsburgic, cu diferitele sale denumiri, și cea de-a doua (1918-1940), când provincia s-a integrat structurilor României. În alte două subcapitole, am ales să prezentăm cele două părți, adăugând un subcapitol dedicat perioadei când Bucovina a fost integrată ca unitate administrativă în cadrul Galiției, respectiv, unul concluziv, ca epilog al lumii distruse după anul 1940. Am căutat să urmărim evoluția Bucovinei în cadrul structurilor statului austriac, respectiv a României interbelice, având în vedere câteva aspecte determinante. Administrația și-a pus amprenta asupra dezvoltării regiunii. Apartenența la Galiția, urmată de perioada autonomiei sub forma Ducatului, pentru a se încadra tot mai mult în structurile României interbelice, au fost etape dificile pentru locuitorii Bucovinei. Fiecare perioadă a marcat evoluția acestei regiuni, românii bucovineni fiind de multe ori martori pasivi ai schimbărilor politice și administrative. Nu am scăpat din atenție nici relația românilor bucovineni cu capitalele Viena, respectiv București, pentru a sublinia mai bine situația în care s-au găsit de-a lungul timpului. Am punctat, totodată, principalele evenimente politico-militare care au schimbat soarta regiunii, precum revoluția de la 1848 sau cele două războaie mondiale.

Pentru a-i putea încadra pe memorialiștii pe care i-am avut în atenția cercetării în prezenta lucrare, am urmărit de la început evoluția sistemului educațional din Bucovina, cu suferințele și coborâșurile sale. Sistemul educațional s-a dovedit determinant în formarea intelectualității românești din Bucovina. Am amintit, în linii mari, evoluția învățământului, culminând cu crearea Universității de la Cernăuți, având în atenție și evoluția ei ulterioară, în anii interbelici. Am subliniat contrastul între conceptul german de Universitate aflată la periferia imperiului și cel românesc, în care școala superioară cernăuțeană s-a metamorfozat într-o scenă a luptelor intense, fără să își depășească vechea condiție, periferică. Viața studentescă poate fi urmărită în cele două etape ale dezvoltării centrului universitar bucovinean, din aceeași perspectivă, a comparațiilor. Memorialiștii aleși pentru analiza noastră fac parte din această

lume, fiind absolvenți și colaboratori ai Universității de la Cernăuți. De aceea, am suprapus lupta politică cu cea intelectuală, marile personalități ale vieții politice din Bucovina, fiind intelectuali creați în așezământul academic cernăuțean. Paralel, am trasat, în linii generale, și evoluția Bisericii ortodoxe, rolul ei fiind fundamental în definirea identității naționale, atât în perioada luptei pentru formarea ei, cât și în cea a exacerbarii acestei identități.

Al treilea capitol, intitulat *În căutarea memoriei și a istoriei bucovinene, cu Constantin Morariu* se bazează pe analiza unor lucrări cu caracter memorialistic și care au ilustrat în cel mai fidel chip destinul Bucovinei, prin mărturii consemnate, nu doar prin păstrarea nealterată a limbii materne ca matrice a ființei și înțelegere a sinelui, ci pentru întreaga istorie. Astfel, am încercat să identificăm realizările incontestabile, preocupările deosebite ale intelectualului Constantin Morariu, cel care a fost încrezător în virtuțile, destinul și viitorul națiunii române și care, prin mărturiile sale a consemnat prețioase informații despre problemele fundamentale cu care s-au confruntat bucovinenii în apărarea identității naționale și în supraviețuirea ființei românești.

Ne-am propus să ilustrăm, cu exemple susținute de consultarea unor documente aparținând unui spațiu fie el istoric sau literar foarte puțin cunoscut sau explorat, rolul mărturiilor consemnate pentru a înțelege istoria unui neam. Am urmărit, în acest context, ce presupune și cum a influențat comunitatea memoriei, în centrul căreia se află patrimoniul nostru moral și cultural, arhivarea unor date importante despre trecutul bucovinean.

De asemenea, am încercat să găsim prilejul de a releva, cu și prin memoria însăși, realizările incontestabile, preocupările deosebite ale intelectualului Constantin Morariu, cel care a fost încrezător în virtuțile, destinul și viitorul națiunii române. Pe parcursul analizei noastre, am arătat că ceva din fondul unei umanități, din specificul spiritual bucovinean se va fi adăpostit în acest reprezentant de seamă al ortodoxiei, înțeles ca determinantă fundamentală a psihologiei și a spiritualității, luptător neobosit pentru păstrarea ființei sale etnice și a limbii materne.

Capitolul al IV-lea, intitulat *Leca Morariu, martor al istoriei*, aduce în atenția publicului contemporan o figură emblematică a memorialisticii bucovinene, putând determina o reevaluare a trecutului istoric și cultural al Bucovinei, o reconsiderare a proiectelor viitoare. Am pornit de la constatarea că Leca Morariu a dat viață, în filele jurnalelor, lumii în care s-a format personalitatea sa. De la informația de sorginte istorică la cea de esență religioasă, toate firele se topesc într-o intuiție despre veacul său, prefigurându-l pe cel ce va urma. Jurnalele sunt astfel scrise, încât se lasă citite atât de omul de litere, de cultură, dar și de cititorul simplu, interesat să

afle detalii despre viața și provocările pe care le-a trăit. Leca Morariu devine, de-a lungul confesiunilor sale, un spațiu reflectorizant al lumii exterioare, o lume percepută prin prisma idealurilor și a convingerilor cu care a trăit. Faptele relatate țin ele însele atmosfera unui timp care ne ajută să înțelegem mai bine nu doar personalitatea lui Leca Morariu, ci timpul din timp, asociat cu memoria și istoria bucovinenilor.

Cel de-al **V-lea capitol**, intitulat *Traian Chelariu – jurnalul unui învins?*, aflat sub semnul unei întrebări retorice, pune în lumină complexitatea unui alt nume de rezonanță din memorialistica bucovineană. A vorbi despre Traian Chelariu și scrierile sale înseamnă a vorbi despre un memorialist bucovinean a cărui operă trebuie redată integral publicului cititor nu numai pentru faptul că s-a bucurat de aprecierile unor critici și istorici literari (Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Ovid S. Crohmălniceanu, Mircea A. Diaconu, Gheorghe Grigurcu, Alexandru Dima etc.), dar și pentru ideea potrivit căreia lectura operei aduce în prim-plan „o viață trăită eroic”, într-un spațiu cultural efervescent, Bucovina interbelică, dar și într-o perioadă vitregă (primii ani de comunism), în care scrisul și scriitorul au avut de suferit restricțiile impuse de ideologie.

Analizând *Jurnalul* lui Traian Chelariu, am constatat că acesta reprezintă produsul unor experiențe substanțiale, în care autorul nu-și istorisește doar viața, ci pune întrebări fundamentale despre oameni și semnificația lumii, fiind un document valoros. Fragmente ale unor vremuri apuse sunt fixate prin intermediul personalității sale. Cartea transmite informații și, în același timp, atitudini care întregesc profilul umanității, constituind un veritabil instrument de meditație. Uneori, un energetism tonifiant respiră din miezul acestui jurnal exemplar, întărind convingerea potrivit căreia noi înșine suntem capodopera în care ne putem realiza complet și conștient.

Definindu-se ca punct de referință în realizarea acestui demers analitic, memorialistica a prezentat un interes aparte prin latura documentară și autenticistă, dublată de forma artistică prin care notațiile zilnice și ipostazele memoriei au determinat înțelegerea unor oameni, a unor epoci, reliefând modul în care nume sonore au creat istoria neamului, intrând în ea, în anumite conexiuni, într-o rețea de valori și de interferențe. Misiunea scriitorului a fost să fixeze trecutul într-o formă cât mai frecventabilă a memoriei colective. Odată asumată această misiune, e limpede că principala sa posibilitate discursivă a fost cea memorialistică. Am putut observa în memorialistica bucovineană două lumi: una în care sunt mai degrabă martori individuali, punându-se în prim-plan pentru a-și rememora acțiunile, iar alta în care au momente de introspecție, dar și de apropiere de martorul colectiv, atunci când povestea se află în centrul

atenției. Mai rar, evenimentele au fost puse în prim-plan atunci când ele influențaseră decisiv soarta naratorului. Războiul, refugiul sau alte drame colective au fost percepute ca fiind din afara posibilităților individului de a influența firul narativ. În astfel de cazuri, memorialistul urmărește situația celorlalți, el devenind martor colectiv, deoarece memoria colectivă supraviețuiește doar prin membrii comunității sale, în vreme ce memoria individuală dăinuie în timp prin martori și în măsura în care se situează în cadrele modelului exemplar cu care se va fi identificat comunitatea însăși.

Pentru a identifica elementele-cheie care au condus la înțelegerea vieții culturale a Bucovinei interbelice în profunzimea sa, aspect definitoriu al lucrării de față, am apelat la metode precum analiza, investigația, comparația, parcurgând și valorificând atât surse primare, cât și surse secundare de informare. Toate acestea au facilitat atingerea scopului cercetării noastre, însumând o contribuție relativă la creionarea profilului moral al elitelor bucovinene care și-au asumat destinal exercițiul iubirii față de neam și al credinței în valorile supreme.

Finalizăm argumentul nostru asociindu-i interogația: Ce s-ar fi ales de Țara Fagilor dacă astfel de spirite preocupate atât de limba, de istoria și de identitatea națională n-ar fi existat? În tot cazul, e greu de crezut că sacrificiul lor a fost zadarnic.